

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Hannes Grönberg

Anhörigersättning vid brott

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Niklas Selberg

Termin: HT 2021

Innehåll

Summary.....	1
Sammanfattning.....	2
Förkortningar.....	3
1. Inledning.....	4
1.1. Allmänt.....	4
1.2. Metod och material.....	5
1.3. Anhörigersättning för psykiska besvär.....	5
1.4. Avgränsningar.....	7
2. Undersökning.....	7
2.1. Rättsutvecklingen under 1990-talet.....	7
2.2. 2002 års lagändring.....	10
2.3. Rättspraxis efter 2002.....	11
2.4. Anhörigkretsen.....	14
2.5. SOU 2021:64 – ny ersättningsform.....	17
3. Avslutning.....	19
3.1. Sammanfattande diskussion.....	19
3.2. Slutsats.....	20
Käll- och litteraturförteckning.....	22
Offentligt tryck.....	22
Litteratur.....	22
Rättsfallsförteckning.....	23

Summary

When a violent or otherwise serious crime has been committed, it affects not only the victim of the crime, but also relatives that have a close personal relation to the victim. Parents, spouses, children and siblings of the injured party often experience anxiety and psychological shock when they are informed about the event.

This study aims to analyse how the Swedish law of tort handles claims against an offender by close relatives of the victim due to non financial damage in the form of psychological shock caused by the crime. In 1979 the Swedish Supreme Court found that relatives of victims that had suffered mental problems in these types of situations couldn't be awarded damages against the offender. The decision stated that the injury wasn't proximately caused by the event. In 1993 the ruling was reversed and the court decided that offenders of certain crimes were liable to pay damages to relatives of victims. The Supreme Court did however limit the liability to only include lethal violent crimes that had been committed with intent. During the following decades the right to be awarded damages against the guilty party has gradually increased. The Supreme Court has played a major role in advancing the development of law in this direction. There is no longer a requirement that an harmful act was committed with intent, and in the case of lethal injuries, the relatives of the injured party has a right of compensation even when the tortfeasor was acting under strict liability. If the injured party has sustained non lethal but life-threatening injuries on the other hand, the offender is only liable if the act was committed with intent or gross negligence.

There has been continuous concerns about the financial effects on the insurance system and state expenditure by expanding the liability of criminal offenders in this way. The Supreme Court has been forced to strike a balance between the private interests of relatives of crime victims and the general interest of not increasing the costs of insurance takers and public finances. There is however a clear trend in the Swedish legal system to recognise the rights of relatives of crime victims to be compensated for the psychological injuries they have suffered due to a criminal act.

Sammanfattning

Anhörigersättning är ett skadestånd som i vissa fall betalas ut till personer som tillhör anhörigkretsen till en person som har drabbats av brott eller en i övrigt skadeståndsgrundande handling. Ersättningen syftar till att kompensera de anhöriga för den psykiska chock som händelsen har orsakat dem. Svensk rätt har länge präglats av en restriktiv inställning till anhörigersättning. Det var först 1993 som HD överhuvudtaget dömde ut skadestånd i en sådan situation. Sedan dess har möjligheterna för anhöriga att få ersättning successivt utökats. HD har spelat en avgörande roll för denna rättsutveckling. Det har även antagits ny lagstiftning som har gått åt samma håll. Syftet med den här uppsatsen är att undersöka och rekonstruera gällande rätt på detta område.

Resultatet av min undersökning visar att HD har ställt upp krav på att vissa förutsättningar måste föreligga för att det ska finnas en rätt till anhörigersättning i det enskilda fallet. Vilka dessa krav är varierar beroende på omfattningen av de fysiska skador som har drabbat den primärt skadelidande.

En återkommande fråga som har motiverat den försiktiga inställningen är en oro för de samhällsekonomiska konsekvenserna av en alltför långtgående rätt till anhörigersättning. Det som åsyftas är kostnader för försäkringsväsendet och staten. HD har vid upprepade tillfällen uttryckt en osäkerhet kring hur en utvidgning av skadeståndsansvaret skulle belasta systemet.

Trots den återhållsamma inställningen märks en tydlig tendens i både rättspraxis och lagstiftning att uppmärksamma anhörigas situation. Rätten till anhörigersättning har också blivit starkare sedan 1993. Det är troligt att denna utveckling kommer att fortsätta. Bland annat så finns det för närvarande ett utredningsförslag ute på remiss som syftar till att öka nivån på den ersättning som betalas ut till anhöriga till brottsoffer.

Förkortningar

Dir.	Kommittédirektiv
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
Prop.	Proposition
SkL	Skadeståndslagen (1972:207)
SOU	Statens offentliga utredningar

1. Inledning

1.1. Allmänt

När en person har drabbats av ett allvarligt brott – till exempel mord eller grov misshandel – så kan detta också leda till svåra psykiska påfrestningar för den krets av människor som står brottsoffret särskilt nära. Det kan handla om föräldrar, make, barn eller syskon. Underrättelsen om att en nära anhörig har berövats livet eller drabbats av svåra och livshotande skador på grund av en brottslig gärning kan för dessa personer utlösa starka känslor av ångest och chock. Detta är inte minst fallet när någon har mist livet. I en sådan situation är det ganska naturligt att betrakta det som att de efterlevande anhöriga träder i den avlidnes ställe som brottsoffer.¹

Den här uppsatsen handlar om rätten till anhörigersättning vid brott, det vill säga ett ideellt skadestånd som gärningsmannen ska betala till personer som står brottsoffret särskilt nära. En brottslig gärning aktualiserar ju ofta utöver de rent straffrättsliga frågorna även skadeståndsrättsliga anspråk mot gärningsmannen. De skador som har uppstått genom brottet ska kompenseras. Även om brottsmåls- och skadeståndsfrågorna i regel behandlas i ett sammanhang i domstol så rör det sig om två olika bedömningar.² Det skadeståndsrättsliga ansvaret ska bestämmas genom tillämpning av de vanliga civilrättsliga materiella reglerna. Just frågan om rätt till anhörigersättning ger upphov till flera praktiska och principiella överväganden. Det är långt ifrån alla skadliga handlingar som föranleder skadeståndsansvar enligt svensk rätt. Skadeståndsrätten innehåller tvärtom flera principer som på olika sätt inskränker skadevållarens ansvar. Mest grundläggande är att det i de allra flesta fall krävs att personen som har orsakat skadan har agerat oaktsamt. Rena olyckshändelser ska som utgångspunkt inte kompenseras genom skadestånd. Därutöver begränsas ansvaret också av bland annat adekvansläran, normskyddsläran och principen att tredjemansskador inte ersätts.³ Man vill genom dessa begränsningar förhindra att alltför avlägsna eller oförutsebara konsekvenser av vårt handlande omfattas av skadeståndsansvar.

I svensk rätt ansågs det länge att psykiska besvär som har orsakats av underrättelsen om att en nära anhörig har drabbats av brott inte ger rätt till skadestånd. HD gjorde bedömningen att det saknades så kallad adekvat kausalitet mellan gärning och skada. Detta slogs fast i NJA 1979 s. 620. Rättsläget förändrades dock 1993 genom två pleniavgöranden i HD (NJA 1993 s. 41 I och II). Här svängde domstolen om och menade att psykiska besvär hos närstående till

¹ Man kan här notera bestämmelsen i 20 kap. 13 § RB som ger make, bröstarvinge, förälder eller syskon rätt att ange eller föra talan om brottet om brottsoffret har avlidit.

² Jämför 22 kap. 1 § RB.

³ Hellner, J & Radetzki, M: *Skadeståndsrätt* (2018), s. 203-206 och 347f.

brottsoffer är en ”typisk och näraliggande skadeföljd” vid vissa typer av brott.⁴ De anhöriga fick rätt till ersättning i båda fallen. Genom att öppna upp för denna möjlighet skapade HD ett delvis oklart rättsläge som sedan dess har utvecklats genom både praxis och lagstiftning. Syftet med den här uppsatsen är att skildra denna rättsutveckling och teckna en bild av gällande rätt. Jag kommer också kortfattat att utvärdera rättsläget och den inriktning som gällande rätt har fått.

1.2. Metod och material

Syftet med denna uppsats är att rekonstruera rättsutvecklingen och gällande rätt på området anhörigersättning vid brott. Utgångspunkten är således en rättsdogmatisk metod, vilket innebär en undersökning av gällande rätt utifrån gängse rättskällor.⁵

Inom rättsområdet spelar rättspraxis en viktig roll och de mest betydelsefulla rättskällorna är avgöranden från HD. Ett tiotal sådana domar utgör därför stommen av undersökningen. Utöver dessa så har det också antagits ny lagstiftning som trädde i kraft år 2002. Förarbetena till denna lagstiftning är viktiga rättskällor i sammanhanget. Det pågår också för närvarande ett utrednings- och lagstiftningsarbete som än så länge har resulterat i ett lagförslag från en utredningskommitté. Förslaget har ännu inte lett fram till en proposition, men det kommer ändå att beröras i uppsatsen.

1.3. Anhörigersättning för psykiska besvär

Inom svensk rättsvetenskap är det framför allt Håkan Andersson som har ägnat uppmärksamhet åt anhörigersättning. Han har berört frågeställningen i två böcker – *Trepartsrelationer i skadeståndsrätten* (1997) och *Gränsproblem i skadeståndsrätten* (2013). Han har definierat anhörigersättningsfallen som en ”oegentlig tredjemansskada”.⁶ Den bakomliggande situationen är att någon har lidit en personskada i form av psykiska besvär till följd av att en närstående person har åsamkats en personskada. Den psykiska chock som den närstående har råkat ut för ersätts som ”psykiskt lidande av övergående natur (sveda och värk)” enligt 5 kap. 1 § 1 st. 3 pt. SkL. Detta skiljer sig från en egentlig tredjemansskada som kännetecknas av att tredjeman har orsakats en allmän förmögenhetsskada på grund av den skada som drabbat den primärt skadelidande. Skillnaden vid anhörigfallen är således att både den primärt skadelidande och den närstående personen har drabbats av en personskada som orsakats av skadevållarens

⁴ NJA 1993 s. 41 I, s. 55.

⁵ Kleineman, J, ”Rättsdogmatisk metod”, i Nääv, M & Zamboni, M: *Juridisk metodlära*, 2018, s. 21.

⁶ Andersson, H: *Trepartsrelationer i skadeståndsrätten* (1997), s. 249.

agerande. Enligt den normala begrepps användningen i skadeståndsrätten är därför egentligen båda att betrakta som direkt skadelidande.⁷

När det gäller rätten till anhörigersättning utformade Andersson en modell i *Gränsproblem i skadeståndsrätten* där han ställde upp fem parametrar som han menade ”karaktäriserar diskursen inom området”.⁸ I stället för att försöka formulera entydiga rekvisit utifrån praxis så sökte han åskådliggöra vilka avvägningar som har gjorts för att legitimera de konkreta avgörandena. Han beskriver parametrarna som delar i en kombinatorisk modell där ett lågt värde i en parameter kan vägas upp genom ett högt värde i en annan.⁹ Anderssons undersökning omfattar rättspraxis och lagstiftning från 1990-talet fram till 2007. De fem parametrarna som han formulerade tar fasta på olika omständigheter och kan sammanfattas i följande frågeställningar:

1. Hur allvarlig var den skada som drabbade den direkt skadelidande?
2. Hur nära var relationen mellan den direkt skadelidande och den närstående?
3. Hur drabbades den närstående av den skadevällande handlingen? Var den närstående vittne till händelsen eller har han eller hon underrättats om den i efterhand?
4. Vilken skada har drabbat den närstående till den direkt skadelidande till följd av den skadevällande handlingen?
5. Har skadevällaren agerat med uppsåt, grov oaktsamhet, oaktsamhet eller under strikt ansvar?¹⁰

I min tolkning av rättspraxis har jag tagit avstamp i Anderssons modell. Min ambition och frågeställning är dock snävare än Anderssons och har delvis en annan inriktning. En avgränsning som jag har gjort är till exempel att enbart undersöka underrättelsefallen. Eftersom det i praxis har ansetts tillräckligt att den närstående har informerats om händelsen i efterhand så går det också att hävda att den parametern (fråga 3) spelar en underordnad roll vad gäller just rätten till ersättning.

Det går också att ifrågasätta relevansen av fråga 4 i modellen. Att påvisa en skada är en grundläggande och generell förutsättning för skadestånd som gäller inom hela skadeståndsrätten. Det är således inte något som är specifikt för rätten till anhörigersättning. Det är otänkbart att frånvaron av en personskada hos den närstående personen skulle kunna kompenseras genom ett högt värde i någon av de andra parametrarna. Rättsutvecklingen har

⁷ Andersson, H, 1997, s. 253.

⁸ Andersson, H: *Gränsproblem i skadeståndsrätten* (2013), s. 407.

⁹ Andersson, H, 2013, s. 408.

¹⁰ Andersson, H, 2013, s. 408-415.

också gått mot att presumera att det föreligger personskada i anhörigfallen.¹¹ Jag vill således hävda att det går att renodla Anderssons modell till tre kriterier som är avgörande för om det föreligger en rätt till anhörigersättning eller inte. Genom att undersöka lagstiftning och rättstillämpning kan man se vilka förutsättningar som krävs inom ramen för varje kriterium. Jag kommer att använda följande diagram för att visa vilka gränsdragningar som har gjorts i rättskällorna:

Kriterier:	Förutsättning för anhörigersättning:
Ska da för direkt skadelidande:	x
Ska devållarens skuld:	x
Personlig relation:	x

Genom att utgå från dessa tre kriterier blir det möjligt att systematisera och jämföra HD:s avgöranden och ny lagstiftning som har antagits på området. Modellen kan också användas för att åskådliggöra vilka förändringar av rättsläget som har skett över tid.

1.4. Avgränsningar

Uppsatsen handlar om rätten till anhörigersättning för ideella skador vid brott. En avgränsning är att jag enbart kommer att undersöka rätten till ersättning då den närstående personen har underrättats om att brottet har skett. Det finns ett antal andra situationer som har uppmärksamats i rättspraxis, till exempel då den närstående också har skadats genom den skadevållande handlingen eller själv har bevittnat brottet eller dess effekter.¹²

Det kan även finnas en rätt till anhörigersättning vid skadevållande handlingar som inte är brottsliga (främst i samband med trafikolyckor). Även detta kommer i huvudsak att lämnas utanför undersökningen.

När det gäller storleken på ersättningen samt möjligheterna att få denna utbetald via föreliggande försäkringar eller genom brottsoffermyndigheten så kommer inte heller dessa aspekter att tas upp i någon vidare utsträckning. Den här uppsatsen handlar snarare om de principiella frågorna som rör förutsättningarna för att någon ska ges rätt till anhörigersättning.

2. Undersökning

2.1. Rättsutvecklingen under 1990-talet

Som tidigare har nämnts så stängde HD i slutet av 1970-talet i princip dörren för skadestånd till anhöriga på grund av psykiskt lidande till följd av att en närstående person har drabbats av brott.

¹¹ Se till exempel NJA 2000 s. 521.

¹² Se till exempel NJA 1971 s. 78.

INJA 1979 s. 620 hade modern till en ung kvinna berövats livet av en man. Brottet rubricerades som dråp. Kvinnan begärde ersättning av mannen för inkomstförlust på grund av en sjukskrivning som var relaterad till psykiska besvär som i sin tur var hänförliga till moderns död. Tingsrätten hade gett kvinnan rätt till skadestånd då hon kunde "räknas till kretsen av modern närstående" samt att chock och depression hos närstående till brottsoffret var en "adekvat följd" vid den typ av brott som var aktuellt i målet.¹³ HD gjorde dock motsatt bedömning och ansåg att det inte förelåg adekvat kausalitet mellan gärning och skada. Därmed saknades en grundläggande förutsättning för rätt till skadestånd och kvinnans talan ogillades.¹⁴ De kortfattade domskälen ger intrycket av ett närmast kategoriskt ställningstagande från domstolens sida.

Rättsläget skulle dock komma att ändras genom två pleniavgörandena i NJA 1993 s. 41 I och II. Båda fallen handlade om uppsåtligt dödande. I det ena målet var offret en 17-årig flicka som först hade utsatts för grov våldtäkt och sedan mördats. I det andra var det en nioårig flicka som hade strypts till döds av en man som bodde granne med flickans familj. De anhöriga som begärde ersättning var föräldrarna till respektive brottsoffer samt den sjuttonåriga flickans lillasyster.¹⁵

I domskälen uttalade HD att man ansåg att "starka billighetsskäl" talade för en mindre restriktiv hållning än tidigare. Vid den här typen av fall framstod psykiskt lidande hos närstående till brottsoffren som en "typisk och näraliggande skadeföljd" av den brottsliga gärningen.¹⁶ Samtidigt menade man att det ankom på lagstiftaren att avgöra om en mer omfattande utvidgning av skadeståndsansvaret var önskvärd. Man ställde därvid två frågor: dels om ersättning skulle ges enbart vid uppsåtliga handlingar eller även vid oaktsamhetsbrott, dels om det i vissa fall skulle vara möjligt att ge ersättning till närstående även då någon hade tillfogats en personskada som ej hade lett till döden. Utan ny lagstiftning ville HD dock enbart sträcka sig till att ge närstående rätt till skadestånd vid uppsåtligt dödande. Man beskrev det som att en utvidgning som gick utöver detta "förutsätter [...] ingående överväganden av både principiell och praktisk natur".¹⁷

NJA 1993 s. 41 innebar en förändring av rättsläget på så sätt att det överhuvudtaget blev möjligt för närstående att få ideell ersättning för psykiska besvär. Dock valde HD att dra upp snäva ramar för rätten till anhörigersättning genom att kräva att det skulle röra sig om dödligt

¹³ NJA 1979 s. 620, s. 621.

¹⁴ NJA 1979, s. 620, s. 624.

¹⁵ NJA 1993 s. 41 I & II, s. 42 och 56.

¹⁶ NJA 1993 s. 41 I, s. 55.

¹⁷ NJA 1993 s. 41 I, s. 55.

våld som hade begåtts med uppsåt. Om man placerar in avgörandet i den tidigare presenterade modellen så får man följande resultat:

Kriterier: (NJA 1993 s. 41 I och II)	Förutsättning för anhörigersättning:
Ska da för direkt skadelidande:	Avliden
Ska devållarens skuld:	Uppsåt
Personlig relation:	Närstående

Frågan om uppsåt som förutsättning för ersättning aktualiserades på nytt några år senare i NJA 1996 s. 377. Fallet handlade om en berusad man som hade kört ihjäl en pojke med en bil. Mannen dömdes för grovt rattfylleri, grovt vållande till annans död, grov vårdslöshet i trafik och grovt obehörigt avvikande från platsen. Det ska sägas att den bakomliggande situationen avviker något från det typfall som jag undersöker i den här uppsatsen. De anhöriga som begärde ersättning hade nämligen själva antingen bevittnat händelsen eller den döende pojken direkt efter att han hade blivit påkörd. Den psykiska chock som hade drabbat dem var således inte enbart orsakad av underrättelsen om brottet utan även av deras upplevelser på brottsplatsen. HD förde dock ett principiellt resonemang om uppsåt som förutsättning för anhörigersättning med hänvisning till NJA 1993 s. 41. Trots att man än en gång betonade att en försiktig hållning var motiverad beslöt HD att utvidga skadeståndsansvaret till att även omfatta ”grov vårdslöshet från skadevållarens sida som ligger mycket nära uppsåtligt handlande”.¹⁸ Man ansåg helt enkelt att föraren hade agerat på ett så pass oaktsamt sätt att de anhöriga borde ges ersättning trots att det inte rörde sig om ett uppsåtligt brott.

Den mindre restriktiva men ändå återhållsamma linje som HD därmed hade slagit in på bekräftades sedan i NJA 1999 s. 632. Fallet rörde en ung pojke som hade avlidit efter att en tung grind hade fallit över honom. Personen som var ansvarig för monteringen av grinden hade förfarit oaktsamt och dömdes för vållande till annans död. Pojkens föräldrar och syskon begärde anhörigersättning från mannen. HD upprepade ståndpunkterna från de tidigare rättsfallen och valde att inte sträcka ut skadeståndsansvaret ytterligare: ”det dödsfall som det är fråga om i detta mål har inte orsakats uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet som ligger mycket nära ett uppsåtligt handlande. Förutsättningar saknas därmed för att tillerkänna den avlidnes föräldrar och syskon skadestånd för de psykiska besvär som tillfogats dem genom dödsfallet”.¹⁹

¹⁸ NJA 1996 s. 377, s. 381f.

¹⁹ NJA 1999 s. 632, s. 637.

Genom dessa två rättsfall drog HD en gräns för rätten till anhörigersättning vad gäller skadevållarens skuld vid ”grov oaktsamhet som ligger nära uppsåtligt handlande”. I relation till NJA 1993 s. 41 I och II så innebar det sammantaget en viss utvidgning av skadeståndsansvaret:

Kriterier: (NJA 1996 s. 377)	Förutsättning för anhörigersättning:
Skada för direkt skadelidande:	Avliden
Skadevållarens skuld:	Grov oaktsamhet som ligger nära uppsåtligt handlande
Personlig relation:	Närstående

2.2. 2002 års lagändring

Samtidigt med denna rättsutveckling pågick också ett utrednings- och lagstiftningsarbete för att se över hur ideellt skadestånd hanterades i svensk rätt. Det fanns ett uttalat syfte att stärka möjligheterna till ersättning vid denna typ av skada.²⁰ Arbetet inbegrep bland annat frågan om närståendes rätt till skadestånd när någon hade dödats genom en skadeståndsgrundande handling.²¹

Processerna var inte helt parallella utan utredarna tog intryck av HD:s ovannämnda praxis och HD hänvisade i sin tur till den pågående beredningen av lagförslaget i sina domskäl.²² När regeringen lade fram sin proposition år 2000 tog man också fasta på de frågeställningar som hade formulerats i NJA 1993 s. 41 – det vill säga om det skulle krävas uppsåt eller oaktsamhet på skadevållarens sida för rätt till anhörigersättning och om ersättning även skulle ges när en person hade drabbats av en personskada som inte hade lett till döden. Även avgränsningen av den ersättningsberättigade personkretsen berördes kortfattat (mer om detta senare).

Gällande graden av oaktsamhet beslutade regeringen att alla skadeståndsgrundande handlingar skulle omfattas av den nya regleringen. Man ansåg att det saknades rationella skäl att upprätthålla den ordning som hade etablerats genom rättspraxis. Som stöd anfördes att anhöriga i regel kunde förväntas uppleva lika starkt psykiskt lidande vid dödsfall som orsakats av uppsåtligt som oaktsamt handlande. Även vid rent strikt ansvar, alltså när det inte krävs någon vårdslöshet för skadeståndsansvar, borde anhöriga ges rätt till skadestånd. Det sistnämnda tog framför allt sikte på dödsfall i trafiken.²³ Regeringen menade att en sådan utvidgning också hade fördelen att minska kostnaderna vid skadereglering då någon särskild utredning om vårdslöshet inte skulle behövas.²⁴

²⁰ Dir. 1988:76.

²¹ Se Prop. 2000/01:68, s. 30-38.

²² Se till exempel SOU 1995:33 s. 134ff, prop. 2000/01:68, s. 31f och NJA 1996 s. 377, s. 381.

²³ Prop. 2000/01:68, s. 34.

²⁴ Prop. 2000/01:68, s. 34.

Den lagreglerade rätten till anhörigersättning avgränsades dock till att enbart omfatta fall då någon hade avlidit. Enligt regeringen var de samhällsekonomiska konsekvenserna av en mer vidsträckt rätt till skadestånd för psykiskt lidande svåröverblickbara. Därtill menade man också att det skulle kunna uppstå svåra gränsdragningsproblem om även allvarliga personskador skulle inkluderas. Man uteslöt dock inte möjligheten att man i rättstillämpningen skulle kunna döma ut skadestånd även vid allvarliga personskador med beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet.²⁵

Resultatet av lagstiftningsprocessen blev ett tillägg till 5 kap. 2 § SkL som innebar en lagstadgad rätt för personer som stod den avlidne särskilt nära att få anhörigersättning för psykiskt lidande då någon hade dödats genom en skadeståndsgrundande handling. Lagstiftningen byggde därmed vidare på den rättspraxis som hade etablerats under 1990-talet på så sätt att man uppehöll sig vid samma grundläggande frågeställningar. I relation till nämnda praxis innebar den dock en klar utvidgning av rätten till skadestånd genom att sänka kraven för skadevållarens skuld för det inträffade. Man avskaffade kravet på grov vårdslöshet som låg nära uppsåtligt handlande och gav i stället anhöriga rätt till ersättning vid alla skadeståndsgrundande handlingar. Detta innebar samtidigt att rätten till ersättning kom att omfatta även annat än enbart brottsliga gärningar. Utöver de allmänna förutsättningarna för skadestånd var alltså följande förutsättningar avgörande för närståendes rätt till skadestånd efter lagändringen:

Kriterier: (prop. 2000/01:68)	Förutsättning för anhörigersättning:
Ska da för direkt skadelidande:	Avliden
Ska devållarens skuld:	Skadeståndsgrundande handling
Personlig relation:	Särskilt nära

2.3. Rättspraxis efter 2002

I prop. 2000/01:68 var regeringen noggrann med att påpeka att den nya regeln i 5 kap. 2 § 3 pt. SkL inte skulle läsas motsatsvis och att ”den inte utesluter en rätt till skadestånd i andra fall”.²⁶ Rättsfall som handlade om närstående till brottsoffers rätt till ersättning för psykiskt lidande upphörde inte heller att prövas av HD efter lagändringen. Det skedde dock en fokusflyttning gällande vilka frågor som blev relevanta att ta upp. Under 1990-talet hade intresset framför allt riktats mot grunden för skadeståndet i samband med att en person hade avlidit. Vid dödsfall orsakade av en skadeståndsgrundande handling så var detta överspelat genom 2002 års

²⁵ Prop. 2000/02:68, s. 33.

²⁶ Prop. 2000/01:68, s. 37.

förändringar i SkL. Av större betydelse blev nu i stället fall som handlade om personskador som inte hade lett till döden samt avgränsningen av den ersättningsberättigade personkretsen.

Om man ser till situationer då den brottsliga gärningen inte hade haft dödlig utgång så sades i prop. 2000/01:68 att det fanns ett visst utrymme att i rättstillämpningen döma ut anhörigersättning i särskilda fall. Man nämnde till exempel situationen då den primärt skadelidande hade överlevt men svävat mellan liv och död under en viss tid.²⁷ Ett antal fall som berörde detta område togs upp av HD efter 2002.

I NJA 2003 s. 508 hade en man fört bort en femårig pojke i syfte att föröva sexualbrott mot honom. Bortförandet pågick i ungefär ett dygn varefter mannen släppte pojken igen. Mannen dömdes för människorov. Föräldrarna till pojken begärde ersättning för det psykiska lidande som brottet hade orsakat dem. Av vad som framgår av domskälen så hade pojken inte åsamkats några allvarligare fysiska skador.

HD ansåg att psykiskt lidande hos föräldrarna i en situation som denna är en ”typisk och närliggande effekt av brottet”.²⁸ Man gjorde alltså bedömningen att det förvisso råde adekvat kausalitet mellan brottet och föräldrarnas psykiska lidande. Frågan som man ställdes inför var om ett mer omfattande skadeståndsansvar var lämpligt att genomföra via rättstillämpningen. HD menade att det skulle röra sig om en betydande utvidgning och man pekade därvid på svårigheterna att överblicka den samhällsekonomiska konsekvenserna av detta inom ramen för prövningen i ett enskilt fall. Domstolen valde därför att ge avslag till föräldrarnas begäran om skadestånd och hänvisade till behovet av ny lagstiftning för att åstadkomma en sådan förändring av rättsläget.²⁹

Några år senare togs ett annat fall upp där grovt våld hade förekommit. I NJA 2006 s. 181 hade en man slagit en annan person i huvudet med ett järnrör. Brottsoffret hade drabbats av hjärnblödning och omfattande hjärnskador till följd av gärningen. Under cirka 14 dagar hade han legat medvetslös på sjukhus. Gärningsmannen dömdes för försök till dråp. Modern och en bror till den skadade mannen begärde ersättning för psykiskt lidande under den period då deras anhörige hade svävat mellan liv och död.

HD upprepade att man i rättspraxis hade intagit en försiktig inställning till att utvidga skadeståndsmöjligheterna på området. Man uppgav också att man inte hade för avsikt att frånga denna hållning. Domstolen valde dock att ge modern rätt till skadestånd på grund av vissa skäl (mer om brodern senare). Man påpekade inledningsvis att det rörde sig om en uppsåtlig

²⁷ Prop. 2000/01:68, s. 33.

²⁸ NJA 2003 s. 508, s. 519.

²⁹ NJA 2003 s. 508, s. 519f.

gärning.³⁰ Detta påminner om resonemanget i NJA 1993 s. 41. Även om grunden för skadestånd inte längre spelade någon roll när brottsoffret hade avlidit så aktualiserades denna omständighet återigen när det handlade om att en person hade skadats allvarligt men överlevt.

Det som man också valde att fästa stor vikt vid var att skadorna som offret hade vållats hade varit livshotande under en inte obetydlig tid. I prop. 2000/01:68 hade lagstiftaren tagit upp avgränsningsproblematiken som ett skäl mot att införa en lagstadgad och generell rätt till skadestånd för närstående till personer som drabbats av allvarliga skador.³¹ Detta adresserades nu av HD som menade att det var möjligt att dra en tydlig gräns vid skador som hade varit livshotande: ”Bedömningen av om en skada är livshotande kan i regel ske utan större svårighet med utgångspunkt i medicinsk utredning. En utvidgning av rätten till skadestånd för anhöriga kan därför inte antas medföra några avsevärda avgränsningsproblem”.³² HD lade dock till i domskälen att domen inte var avsedd att läggas till grund för motsatsslut, det vill säga att det kan finnas en rätt till skadestånd även då skadorna inte varit livshotande.³³

Kriterier: (NJA 2006 s. 181)	Förutsättning för anhörigersättning:
Skada för direkt skadelidande:	Livshotande skada under ej obetydlig tid
Ska devållarens skuld:	Uppsåt
Personlig relation:	Närstående

I ett relativt nytt avgörande från den 8 oktober 2021 har HD avgjort ett fall (T 1291-21) som handlade om ett så kallat ”chicken race” som involverade två bilar. Händelsen hade resulterat i en allvarlig kollision. I båda bilarna fanns passagerare. En kvinna som hade befunnit sig i den ena bilen skadades så allvarligt att hon efter händelsen hamnade i ett vegetativt tillstånd med skador som motsvarade 99 % medicinsk invaliditet. Förarna dömdes för grov vårdslöshet i trafik och vållande till kroppskada, grovt brott. Kvinnans föräldrar begärde anhörigersättning på grund av psykiskt lidande.

Som brottsrubriceringarna visar så hade skadorna på kvinnan orsakats av förarnas grovt oaktsamma handlande. I domskälen hänvisade HD till slutsatserna i NJA 2006 s. 181 och valde att utvidga skadeståndsansvaret till att omfatta även ”grov vårdslöshet som ligger mycket nära

³⁰ NJA 2006 s. 181, s. 187.

³¹ Prop. 2000/01:68, s. 33.

³² NJA 2006 s. 181, s. 187.

³³ NJA 2006 s. 181, s. 187.

uppsåtligt handlande”.³⁴ I domskälen åberopades att det även i detta fall handlade om ”livshotande skador under en inte obetydlig tid”.³⁵

Kriterier: (T-1291-21)	Förutsättning för anhörigersättning:
Ska da för direkt skadelidande:	Livshotande skada under ej obetydlig tid
Ska devållarens skuld:	Grov oaktsamhet som ligger nära uppsåtligt handlande
Personlig relation:	Närstående

Rättsutvecklingen avseende anhörigersättning när någon har drabbats av livshotande skador återanknyter på ett tydligt sätt till formuleringar som användes i rättsfallen avseende dödligt våld på 1990-talet. På motsvarande sätt har HD valt att gå försiktigt fram och ställa upp villkor som begränsar möjligheterna till ersättning. Det har bland annat hänvisats till svårigheterna att överblicka de samhällsekonomiska konsekvenserna av en alltför generös utsträckning av ersättningsmöjligheterna.

Några påpekanden måste dock göras. HD har ännu inte prövat ett fall där någon har drabbats av livshotande skador till följd av en normalt oaktsam handling. Det finns alltså inget rättsfall på området som kan sägas motsvara NJA 1999 s. 632. De starka likheterna med ställningstagandena under 1990-talet kan dock sägas tala för att normalt oaktsamma brott inte kommer att kunna läggas till grund för anhörigersättning då den skadelidande har drabbats av livshotande skador men överlevt. En annan osäkerhet ligger i att HD i NJA 2006 s. 181 har lämnat ett visst utrymme för att även andra typer av skador än sådana som har varit livshotande kan ge rätt till anhörigersättning. Rättsläget är alltså fortfarande delvis oklart. Hur man ska tolka slutsatsen i NJA 2003 s. 508 i detta sammanhang är vanskligt. Fallet utmärker sig från de övriga återgivna rättsfallen genom att det förvisso var ett allvarligt brott som hade begåtts, men som inte hade orsakat allvarliga fysiska skador för brottsoffret. Det är tydligt att HD har fäst en avgörande vikt vid omfattningen av de fysiska skador som har drabbat brottsoffret när man bedömer om det finns en rätt till anhörigersättning eller ej.

2.4. Anhörigkretsen

En annan förutsättning för rätt till anhörigersättning är att den som begär det räknas till den ersättningsberättigade personkretsen. Före 2002 års lagförändring behandlades detta i endast ett fall av HD på ett mer ingående sätt (NJA 2000 s. 521, se nedan). De tidigare omnämnda

³⁴ Högsta domstolens dom 2021-10-08 i målnummer T 1291-21, s. 10.

³⁵ Högsta domstolens dom 2021-10-08 i målnummer T 1291-21, s. 10.

rättsfallen från 1990-talet hade varit relativt okomplicerade när det gällde relationen mellan brottsoffer och närstående. Det rörde sig i samtliga fall om föräldrar och yngre sammanboende syskon.

Enligt prop. 2000/01:68 så var avsikten att begreppet ”särskilt nära” i lagtexten framför allt skulle ta sikte på ”make, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar” som levde i en etablerad hushållsgemenskap med brottsoffret när dödsfallet skedde.³⁶ De som tillhörde någon av dessa kategorier skulle i princip alltid räknas som särskilt närstående. Lagstiftaren valde dock att överlämna åt rättstillämpningen att avgöra om även andra personer skulle kunna anses som närstående.³⁷ Man kan således tala om en huvudregel som innebär att vissa kategorier av personer alltid räknas som särskilt närstående och en undantagsregel som möjliggör för en mer skönsmässig bedömning om det råder speciella förhållanden i det enskilda fallet.

I propositionen nämndes till exempel att det i regel kan antas saknas skäl att ge syskon som inte ingick i en hushållsgemenskap med brottsoffret rätt till anhörigersättning, men att det inte heller kan uteslutas i alla fall.³⁸ En sådan prövning skedde i NJA 2000 s. 521. Det handlade om en man i 30-årsåldern som hade dödat i samband med ett väpnat rån. Han arbetade i ett taxibolag tillsammans med sina fem syskon. En person dömdes för mord och en annan dömdes för medhjälp till vållande till annans död. Den avlidnes syskon begärde anhörigersättning från de dömda gärningsmännen. Brottsoffret bodde inte tillsammans med sina syskon och vissa av dem hade aldrig tillhört samma hushållsgemenskap som honom. HD ansåg dock att det förelåg speciella förhållanden som talade för att syskonen skulle anses som närstående. Hela familjen bodde nära varandra på samma ort eller i en ort som låg alldeles intill. De bedrev näringsverksamhet tillsammans och träffades därmed nästan dagligen i företagets lokaler. Brottsoffret hade därutöver en central position i familjeföretaget genom sin kunskap om datorer. Man påpekade också att vissa av syskonen hade haft en särskilt nära relation till den avlidne eftersom han hade varit en ”ensamstående lillebror”. Efter en samlad bedömning var HD:s slutsats att samtliga av den dödade mannens syskon hade rätt till anhörigersättning.³⁹

Motsatt resultat kom man fram till i det tidigare omnämnda rättsfallet NJA 2006 s. 181, som gällde en man som hade blivit slagen i huvudet med ett järnrör och som därefter svävat mellan liv och död under cirka 14 dagar. Den skadade mannens mor och bror begärde anhörigersättning från gärningsmannen. HD ansåg att det förvisso var klarlagt att brottsoffret och brodern hade

³⁶ Prop. 2000/01:68, s. 72.

³⁷ Prop. 2000/01:68, s. 72.

³⁸ Prop. 2000/01:68, s. 72.

³⁹ NJA 2000 s. 521, s. 531f.

”ett mycket gott och nära förhållande” men att deras relation inte kunde ”anses avvika från vad som normalt gäller mellan syskon”.⁴⁰ Avgörandet bekräftade således att det krävs speciella förhållanden av den typ som förekom i NJA 2000 s. 521 för att ett syskon ska räknas till den ersättningsberättigade personkretsen. Det finns inga tydligt uttryckta kriterier för hur denna bedömning ska gå till utan det verkar röra sig om en sammanvägning av olika omständigheter i det enskilda fallet.

En annan fråga som har uppmärksammats i rättspraxis och som kan anses som ett gränsfall handlar om personer som hade en kärleksrelation med brottsoffret men som inte delade hushållsgemenskap. Om man jämför med de kategorier av personer som angavs i prop. 2000/01:68 så räknas inte särboende par till den krets som omfattas av huvudregeln.

I NJA 2005 s. 237 hade en man uppsåtligt dödat av en annan man. Brottet rubricerades som dråp. Den avlidne mannen hade haft en kärleksrelation med en kvinna som han inte bodde tillsammans med. Paret hade lärt känna varandra i februari 2003 och blivit ett par i juni samma år. Kvinnan och mannen hade bott tillsammans hos mannens far under en kort period i augusti-september 2003. Mannen avtjänade sedan ett fängelsestraff mellan oktober 2003 och april 2004. Paret bibehöll dock kontakten under denna tid. Efter frigivningen umgicks de regelbundet och kvinnan blev gravid i april 2004. Graviditeten var inte planerad och när mannen dog hade de inte slutligt bestämt sig för om de skulle behålla barnet. När saken prövades i HD så var barnet fött. HD kom fram till att kvinnan skulle anses tillhöra mannens närstående krets eftersom de hade inlett ett fast förhållande och att de vid tiden för prövningen hade barn tillsammans.⁴¹

År 2021 prövade HD ett annat fall som rörde samma grundläggande fråga (T 1848-20). Den bakomliggande situationen handlade om en bilolycka som involverade två bilar där en man hade avlidit. Mannens partner ville ha skadestånd från föraren till den andra bilen. Paret hade inte bott tillsammans men hade haft en fast relation under några år. De hade daglig kontakt och umgicks regelbundet. På helger och under semestrar bodde de tillsammans ”som en familj” med kvinnans barn från en tidigare relation. De beskrev själva sin relation som ”särbor”.⁴²

HD menade i domskälen att bedömningen om personer som inte omfattas av den i förarbetena uttryckta huvudregeln ska anses som närstående ska ske ”nyanserat och med beaktande av samtliga omständigheter”.⁴³ Här kan man naturligtvis jämföra med hur HD resonerade i NJA 2000 s. 521. Samtidigt bör bedömningen ske restriktivt i dessa fall. Domstolen anförde att

⁴⁰ NJA 2006 s. 181, s. 187f.

⁴¹ NJA 2005 s. 237, s. 250.

⁴² Högsta domstolens dom 2021-02-26 i målnummer T 1848-20, s. 2.

⁴³ Högsta domstolens dom 2021-02-26 i målnummer T 1848-20, s. 4.

”enbart den omständigheten att de berörda personerna har en nära och fast personlig relation och träffas och umgås regelbundet hos varandra inte är tänkt att vara tillräckligt för att de ska betraktas som särskilt närstående i bestämmelsens mening”.⁴⁴ Utöver en nära relation måste det alltså finnas andra speciella förhållanden. Utifrån NJA 2005 s. 237 framstår gemensamma barn som en sådan omständighet som väger tungt i bedömningen. Man kan också tänka sig att sårbor som bedriver näringsverksamhet tillsammans skulle kunna anses som närstående analogt med NJA 2000 s. 521.

Om man ser till praxis och förarbeten så finns det i enlighet med ovanstående en tydlig huvudregel som anger vissa kategorier av personer automatiskt räknas till närståendekretsen. I andra fall finns det en viss möjlighet för domstolarna att utvidga denna krets om det finns speciella förhållanden. Bedömningen ska bygga på samtliga relevanta omständigheter i det enskilda fallet. Utvidgningen av personkretsen utöver huvudregeln ska dock ske restriktivt.

2.5. SOU 2021:64 – ny ersättningsform

År 2019 tillsatte regeringen en utredning som skulle ta fram förslag för att stärka brottsoffers möjlighet att få ersättning för ideella skador och kränkningar.⁴⁵ En del av detta handlade om efterlevande anhöriga då någon har dödats genom brott. Enligt direktivet var syftet att ersättningsnivåerna för dessa personer skulle höjas. Utredaren skulle ta ställning till vilken metod som var lämpligast för att åstadkomma detta: antingen att höja ersättningsnivåerna i det existerande systemet eller att införa en helt ny rätt till kränkningersättning för efterlevande anhöriga.⁴⁶

Utredningen ställde sig negativ till att höja nivåerna av den anhörigersättning som idag utgår för sveda och värk. I dagsläget bestäms beloppen som betalas ut genom tillämpning av Trafikskadenämndens hjälptabeller, det vill säga genom olika schabloner. Utredningen ansåg att det inte var lämpligt att gå in och genomföra justeringar i detta system för vissa typer av skadelidande. Det vore i sådana fall nödvändigt, menade man, att se över hela systemet i ett sammanhang.⁴⁷

I stället föreslogs en ny rent ideell ersättningsform som benämns särskild anhörigersättning. Motiveringen var att någon som har förlorat en anhörig genom ett våldsamt brott bör åtnjuta en rätt till skadestånd som går utöver den nu gällande ersättningen för personskada. Även om ett dödsfall alltid skapar psykiskt lidande för personer som står den avlidne nära, oavsett vad som

⁴⁴ Högsta domstolens dom 2021-02-26 i mål nummer T 1848-20, s. 5.

⁴⁵ Dir. 2019:104, s. 1.

⁴⁶ Dir. 2019:104, s. 12.

⁴⁷ SOU 2021:64, s. 244.

har orsakat det, så framstod det för utredaren som särskilt påtagligt när någon dödats genom en brottslig gärning: ”typiskt sett måste det dock ändå anses vara en upplevelse av ett annat slag att plötsligt förlora en nära anhörig genom en brottslig och många gånger våldsam händelse. De negativa och chockartade känslor som en sådan händelse momentant kan ge upphov till måste i många avseenden anses gå utöver eller i vart fall utgöra något annat än det psykiska lidande som sedan följer och som nu ersätts i form av en personskada”.⁴⁸

Utformningen av lagregeln som föreslogs knyter an till den rättsutveckling som har tecknats tidigare. Det är i allt väsentligt samma teman som återkommer i förslaget. Utredningen fäste till att börja med vikt vid betydelsen av gärningsmannens skuld för det inträffade. Enligt förslaget ska den särskilda anhörigersättningen endast utgå vid brott som har begåtts med uppsåt eller av grov oaktsamhet. Man kan notera att det inte talas om grov oaktsamhet som ligger nära uppsåtligt handlande. Alla dödsfall som orsakats av ett grovt oaktsamt brott bör således omfattas av rätten till särskild anhörigersättning. Det rör sig alltså om ett smalare tillämpningsområde än anhörigersättning enligt 5 kap. 2 § 3 pt. SkL. De skäl som utredningen anförde är dels att lidandet för de närstående kan antas vara större då brottet begåtts med avsikt, dels att de samhällsekonomiska konsekvenserna blir mer överskådliga.⁴⁹

Lagförslaget som lades fram av utredningen innehåller dock ingen diskussion om betydelsen av den skada som har drabbat den direkt skadelidande. Den föreslagna formuleringen ger enbart en rätt till särskild anhörigersättning för efterlevande då den anhörige har dödats genom brott. Med tanke på de ställningstagande som har gjorts i praxis angående närstående till de som har drabbats av livshotande skador så borde frågan rimligtvis ha tagits upp av utredningen. Just denna aspekt har bland annat lyfts fram i Lunds universitets remissvar.⁵⁰

Den ersättningsberättigade personkretsen för den nya lagregeln är vidare tänkt att överensstämja med vad som gäller för anhörigersättning enligt 5 kap. 2 § 3 pt. SkL.⁵¹ Det som tidigare har sagts om avgränsningar av närståendekretsen skulle således vara relevant även för rätten till särskild anhörigersättning.

En sista sak som noga påpekades av utredarna var att den särskilda anhörigersättningen ska uppfattas som en ny form av ersättning som ska utgå vid sidan av anhörigersättning enligt 5 kap. 2 § 3 pt. SkL. Genom anhörigersättning är det det psykiska lidandet som följer efter beskedet om en anhörigs död som kompenseras, medan särskild anhörigersättning syftar till att

⁴⁸ SOU 2021:64, s. 247.

⁴⁹ SOU 2021:64, s. 249.

⁵⁰ Dnr. V 2021/2023, s. 5.

⁵¹ SOU 2021:64, s. 250.

ersätta ”de mer initiala och momentana känslor av chock, förtvivlan, ilska, frustration, maktlöshet och liknande” då det rör sig om ett dödsfall orsakat av ett brott.⁵² Den som förlorat en anhörig genom brott ska således ha rätt till såväl anhörigersättning som särskild anhörigersättning. På så sätt höjs det belopp som den ersättningberättigade får utbetalt när en anhörig person har dödats genom en uppsåtlig eller grovt oaktsam brottslig gärning.

3. Avslutning

3.1. Sammanfattande diskussion

Möjligheten för personer som är närstående till brottsoffer att kompenseras för psykiskt lidande har successivt stärkts och utvidgats under de senaste årtiondena. Sedan HD förändrade sin tidigare praxis i början av 1990-talet har det skett genomgripande förändringar av rättsläget. Rättsutvecklingen har dock präglats av försiktighet och återhållsamhet. I rättspraxis har man försökt balansera de närståendes intresse av kompensation och de kostnadskonsekvenser som en alltför omfattande rätt till anhörigersättning skulle kunna få för försäkringsväsende och stat. HD har i flera fall hänvisat till behovet av ny lagstiftning på området. Det har också skett en större lagändring i början av 2000-talet och idag pågår beredningen av ett nytt utredningsförslag.

Om man gör en kronologisk sammanställning utifrån den modell som har använts för att systematisera rättsläget i den här uppsatsen framkommer en tydlig bild av hur gällande rätt på området har förändrats sedan 1990-talet:

	Förutsättningar för rätt till anhörigersättning					Förutsättningar för rätt till särskild anhörigersättning
	NJA 1993 s. 41 I & II	NJA 1996 s. 377	Prop. 2000/01:68	NJA 2006 s. 181	T-1291-21	SOU 2021:64 (ännu ej genomförd)
Skada för direkt skadelidande:	Avliden	Avliden	Avliden	Livshotande skada under ej obetydlig tid	Livshotande skada under ej obetydlig tid	Avliden
Skadevållarens skuld:	Uppsåt	Grov oaktsamhet som ligger mycket nära uppsåtligt handlande	Skadeståndsgrundande handling	Uppsåt	Grov oaktsamhet som ligger mycket nära uppsåtligt handlande	Uppsåtligt eller grovt oaktsamt brott
Personlig relation:	Närstående	Närstående	Närstående	Närstående	Närstående	Närstående

⁵² SOU 2021:64, s. 249.

I de fall där den direkt skadelidande har avlidit till följd av den skadevällande handlingen så gjorde HD under 1990-talet bedömningen att anhörigersättning skulle utgå då skadevällaren hade agerat med uppsåt eller grov oaktsamhet som låg mycket nära uppsåtligt handlande. Genom lagförändringen i prop. 2000/01:68 utvidgades skadeståndsansvaret till att omfatta alla fall som orsakats av en skadeståndsgrundande handling. Vid dödsfall går rätten till skadestånd i anhörigfallen alltså utöver brottsliga gärningar. Detta är gällande rätt även idag. När den skadevällande handlingen inte har lett till döden har HD genom rättspraxis kommit fram till att det också föreligger en rätt till anhörigersättning om den anhörige har utsatts för livshotande skador, men enbart då skadevällaren har agerat uppsåtligt eller av grov oaktsamhet som ligger mycket nära uppsåtligt handlande. Även detta är gällande rätt. Enligt det utredningsförslag som presenterades i SOU 2021:64 ska anhöriga till brottsoffer som drabbats av dödligt våld ges en särskild anhörigersättning utöver den vanliga anhörigersättningen om brottet har begåtts uppsåtligt eller av grov oaktsamhet. Det återstår att se om detta förslag leder till ny lagstiftning.

När det gäller den ersättningsberättigade personkretsen har denna varit stabil över tid. I prop. 2000/01:68 introducerades en huvudregel som stadgade att make, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar som lever i hushållsgemenskap med den direkt skadelidande alltid ska räknas till närstående kretsen. Därutöver lämnade lagstiftaren över till rättstillämparen att i särskilda fall tillerkänna andra personer rätt till anhörigersättning om det fanns speciella förhållanden i det enskilda fallet. I rättspraxis har syskon och partners som ej levt i hushållsgemenskap med den direkt skadelidande i vissa fall ansetts som närstående. Det står dock klart utifrån HD:s avgöranden att det inte räcker med en nära och kärleksfull relation för att sådana personer ska räknas till den ersättningsberättigade personkretsen. Sådana speciella förhållanden som man särskilt har vägt in är förekomsten av gemensamma barn och om den närstående personen har bedrivit näringsverksamhet tillsammans med den direkt skadelidande.

3.2. Slutsats

I inledningen till den här uppsatsen nämnde jag att Håkan Andersson har arbetat fram en modell som bestod av fem parametrar som kunde användas för att analysera HD:s praxis avseende rätten till anhörigersättning. Andersson menade att de olika parametrarna ingick i en kombinatorisk modell där ett lågt värde i en parameter kunde kompenseras genom ett högre värde i en annan. Detta stämmer till viss del om man ser till relationen mellan den skada som drabbat den direkt skadelidande och den skuld som skadevällaren har för det inträffade. Om

brottsoffret inte har avlidit till följd av den skadevållande handlingen ställs högre krav på gärningsmannens skuld för att rätt till anhörigersättning ska föreligga.

Dock är det snarare så att bedömningen i första hand styrs av omfattningen av de fysiska skador som har drabbat brottsoffret. Det kombinatoriska inslaget är överlag ganska begränsat. Det är enbart vid dödsfall och medicinskt påvisade livshotande skador som anhörigersättning har dömts ut.

Huruvida detta är ett önskvärt rättsläge är naturligtvis en fråga för lagstiftaren, men några problem bör belysas. Den vikt som har lagts vid brottsoffrets fysiska skador visade sig särskilt i NJA 2003 s. 508. Föräldrarna till den bortförde pojken gavs inte rätt till skadestånd trots att deras minderårige son hade utsatts för ett grovt brott. Man kan också fråga sig om föräldrar, make eller sambo till en person som har blivit utsatt för till exempel våldtäkt inte borde ges rätt till anhörigersättning även om skadorna som har åsamkats brottsoffret inte har varit livshotande. En sådan händelse är naturligtvis djupt traumatisk även för personer som står den drabbade nära.

I förslaget i SOU 2021:64 – som just berör närstående till brottsoffer – har man valt att behålla ett krav på dödligt våld för den så kallade särskilda anhörigersättningen. Det skulle här vara möjligt att använda alternativa bedömningsgrunder – till exempel brottets svårhet eller kränkningens allvar. På så sätt hade man kunnat göra bedömningar som inte var lika effektstyrda sett till de fysiska skadornas omfattning. Sammantaget ser man dock att gällande rätt i allt större utsträckning tar hänsyn till hur brottslighet påverkar närståendekretsen runt brottsoffret. Det är sannolikt att rättsutvecklingen kommer att fortsätta i den riktningen även framöver.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Kommittédirektiv 1988:76	Ersättning för ideell skada i samband med personskada m.m.
Kommittédirektiv 2019:104	Stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer
Prop. 2000/01:68	Ersättning för ideell skada
SOU 1995:33	Ersättning för ideell skada vid personskada
SOU 2021:64	Ersättning till brottsoffer

Litteratur

Andersson, Håkan, *Trepartsrelationer i skadeståndsrätten*, Iustus förlag, Uppsala, 1997.

Andersson, Håkan, *Gränsproblem i skadeståndsrätten*, Iustus förlag, Uppsala, 2013.

Hellner, Jan & Radetzki, Marcus, *Skadeståndsrätt*, 10. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2018.

Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018.

Rättsfallsförteckning

NJA 1971 s. 78

NJA 1979 s. 620

NJA 1993 s. 41 I och II

NJA 1996 s. 377

NJA 1999 s. 632

NJA 2000 s. 521

NJA 2003 s. 508

NJA 2005 s. 237

NJA 2006 s. 181

Högsta domstolens dom 2021-02-26 i mål nummer T 1848-20

Högsta domstolens dom 2021-10-08 i mål nummer T 1291-21